

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Ткачук Олег Степанович,
кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
Україна, м. Київ

doi: 10.21564/2414–990x.133.69543
УДК 347.92

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ

Статтю присвячено дослідженню підходів до визначення поняття альтернативного вирішення цивільно-правових спорів у західній правовій традиції та у контексті вітчизняного вчення про форми захисту цивільних прав, свобод та інтересів. Проаналізовано сутність альтернативного вирішення спорів як порядку захисту та форми захисту цивільних прав з розмежуванням цих категорій. Доведено необхідність виокремлення альтернативного вирішення цивільних справ у самостійну форму захисту цивільних прав, свобод та інтересів осіб поряд із судовою, адміністративною, нотаріальною формами захисту і захистом Європейським судом з прав людини.

Ключові слова: альтернативне вирішення спорів; правосуддя; цивільне судочинство; форма захисту прав; порядок захисту прав; доступ до правосуддя; медіація.

Ткачук О. С., кандидат юридических наук, доцент, суддя Вишшого спеціалізованого суду України по рассмотрению гражданских и уголовных дел, Украина, г. Киев.

Альтернативное рассмотрение споров как форма защиты гражданских прав, свобод и интересов

Статья посвящена исследованию подходов к определению понятия альтернативного разрешения гражданско-правовых споров в западной правовой традиции и в контексте оте-

чественного учения о формах защиты гражданских прав, свобод и интересов. Анализируется сущность альтернативного разрешения споров как порядка защиты и формы защиты гражданских прав, разграничивая эти категории. Доказывается необходимость выделения альтернативного разрешения гражданских споров в самостоятельную форму защиты гражданских прав, свобод и интересов лиц наряду с судебной, административной, нотариальной формами защиты и защитой Европейским судом по правам человека.

Ключевые слова: альтернативное разрешение споров; правосудие; гражданское судопроизводство; форма защиты прав; порядок защиты прав; доступ к правосудию; медиация.

Постановка проблеми. Судова форма захисту порушених, невизнаних і оспорюваних прав, свобод та інтересів традиційно вважається універсальною і найбільш ефективною. Проте наявність негативних тенденцій у судовій системі, наприклад, судова тяганина, надмірна вартість судових витрат, ускладнений доступ до суду тощо, підривають авторитет судової влади, знижуючи ефективність цивільного судочинства і змушуючи осіб шукати більш дієві форми захисту своїх прав. Під впливом таких тенденцій починає формуватися окрема сфера юридичної практики з вирішення правових спорів, що отримує назву «альтернативне вирішення спорів» (Alternative Dispute Resolution – ADR, надалі – АВС).

Про пріоритетність і важливість розвитку АВС сьогодні свідчать зусилля держав на наднаціональному рівні щодо вироблення стандартів у цій сфері. Так, Рада Європи торкається проблематики АВС у низці рекомендацій, серед яких найбільш значущими для сфери цивільного судочинства є: Рекомендація № R(81)7 від 14.05.1981 р. щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, Рекомендація № R(86)12 від 16.09.1986 р. щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах; Рекомендація Rec (98)1 щодо медіації в сімейних справах від 21.01.1998 р., Рекомендація Rec (2002)10 від 18.09.2002 р. щодо медіації в цивільних справах тощо. Окремо слід відзначити підготовлену Комісією Європейського співтовариства у Брюсселі «Зелену книгу з альтернативного вирішення спорів у цивільних та комерційних справах» (2002 р.), яка мала на меті вивчення й узагальнення національних практик АВС з метою вироблення загальних стандартів у цій сфері, а також прийняту в рамках ЄС Директиву 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2008 р. з окремих аспектів медіації у цивільних та комерційних справах. В Указі Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до Європейських стандартів» одним із пріоритетних завдань також визнається створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів. Зазначене свідчить про важливість формування на рівні національного правопорядку АВС як окремої форми захисту цивільних прав, свобод та інтересів та його інституалізації як окремого сегменту юридичної практики.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика АВС була предметом наукових досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких

В. С. Балух, Н. Л. Бондаренко-Зелінська, С. Голдберг, Д. Л. Давиденко, М. Каппеллетті, В. В. Комаров, С. В. Ківалов, Н. Н. Леннуар, К. Менкель-Мідоу, М. Е. Морозов, С. В. Ніколюкін, О. І. Носирєва, Ю. Д. Притика, Ф. Сандер, О. М. Спектор та ін. Проте досі немає комплексних досліджень природи альтернативного вирішення спорів у контексті вчення про форми захисту цивільних прав, свобод та інтересів осіб.

Метою статті є вивчення АВС як специфічного сегменту юридичної практики і самостійної форми захисту цивільних прав, свобод та інтересів осіб поряд із іншими формами захисту.

Виклад основного матеріалу. АВС як комплексна проблема постає в контексті третьої хвилі всесвітнього руху «Доступ до правосуддя», започаткованого у 60-70-х рр. ХХ ст. М. Каппеллетті та Б. Гартом, яка зосередила свою увагу на питанні покращання доступу до правосуддя шляхом формування системи АВС як альтернативи судовій формі захисту [1]. Поряд з цим, незважаючи на бурхливий розвиток АВС у зарубіжних країнах, аналіз літератури з окресленої проблематики дозволяє стверджувати про відсутність єдиного підходу до визначення змісту цього поняття. Одним з найбільш дискусійних залишається питання стосовно розуміння феномену «альтернативність». Щодо цього питання склалося декілька основних точок зору, що мають бути проаналізовані.

По-перше, альтернативність може розумітися як можливість вибору між усіма існуючими способами вирішення спорів, враховуючи і судову форму. Так, Ф. Сандер зазначав, що альтернатива означає можливість вибору одного варіанта із багатьох існуючих, що дозволяє використовувати загальне для всіх процедур словосполучення «альтернативні методи вирішення спорів», враховуючи судовий розгляд [2, с. 26]. О. І. Носирєва вважає, що у широкому розумінні альтернативність означає всі можливі способи правового врегулювання конфлікту, враховуючи судову процедуру, і можливість вибору одного з багатьох варіантів [3].

По-друге, «альтернативність» розглядається з точки зору протиставлення державної судової форми захисту несудовим формам. Так, Оксфордський словник визначає АВС як різноманітні методи вирішення цивільних спорів, інакші, ніж у звичайному судовому провадженні [4, с. 30]. На таке розуміння цього поняття звертає увагу й О. М. Спектор, зазначаючи, що зовнішнє поняття альтернативності полягає у можливості звернення за вирішенням спору або до органу державної влади (суду), або за допомогою одного зі способів АВС [5, с. 36].

По-третє, «альтернативність», на думку окремих авторів, полягає не у протиставленні державного судочинства іншим несудовим способом вирішення спорів, а у протиставленні змагальних та незмагальних, заснованих на примиренні сторін, процедур. Зважаючи на це, вчені вважають, що поняття АВС не повинно включати арбітраж, який хоча і є альтернативою

державному правосуддю, проте має наслідком обов'язкове для виконання рішенням. Цим пояснюється його відмінність від інших форм АВС, заснованих на консенсуальному, а не на змагальному, процесі, часто із залученням третьої сторони [6, с. 107].

По-четверте, «альтернатива» може розглядатися не лише щодо змагальних процедур, але й щодо способів вирішення спорів, що не пов'язані із залученням третьої сторони, тобто процедурами, які хоча і є консенсуальними за своєю природою, наприклад, переговори, однак відбуваються без участі третіх осіб. Так, у «Зеленій книзі з альтернативного вирішення спорів у цивільних та комерційних справах» альтернативні методи вирішення спорів визначаються як позасудові процеси вирішення спорів, що проводяться незалежною третьою стороною, за виключенням арбітражу та процедур, що проводяться без участі третіх осіб [7].

По-п'яте, «альтернативність» також може означати можливість вибору не між судовою та несудовими формами захисту, а можливість вибору між різними способами АВС. Так, О. М. Спектор вважає, що у вузькому розумінні альтернативність означає можливість обирати серед кількох способів АВС усередині самої системи [5, с. 36].

Варто зазначити, що наведені розуміння АВС засновані на західній правовій традиції. Що стосується вітчизняної науки, то якщо дослідженню таких видів АВС, як третейське судочинство та міжнародний комерційний арбітраж, традиційно приділялася значна увага вченими і практиками, то актуалізація проблематики АВС як самостійної сфери юридичної практики спостерігається лише останнім часом. У цьому контексті слід звернути увагу на те, що розуміння правосуддя та його доступності, запропоноване у межах всесвітнього руху за доступність правосуддя, значно відрізняється від розуміння феномену правосуддя у вітчизняній правовій доктрині, для якої невід'ємним є іманентний зв'язок правосуддя із судовою владою та неможливість здійснення правосуддя будь-якими іншими, окрім судових, органами. Зазначене свідчить про більш широке розуміння феномену правосуддя і концепції доступу до правосуддя у західній правовій традиції, де сьогодні склалася позиція, що доступність правосуддя має розумітися не лише як доступність судочинства, яке здійснюється державними судами, або доступ до суду, однак і доступність альтернативного вирішення спорів [8, с. 95-96]. У такому контексті, зважаючи на прагнення України гармонізувати своє законодавство з міжнародними стандартами у сфері відправлення правосуддя у цивільних справах та забезпечити кожному доступ до правосуддя, на наш погляд, у вітчизняній доктрині сутність АВС найбільш повно може бути розкрита через поняття форм захисту цивільних прав, свобод та інтересів осіб.

У теорії держави та права одним з універсальних вважається визначення форми захисту, запропоноване В. М. Горшеневим, який розумів під останньою регламентований правом комплекс особливих процедур, що здій-

снюються правозастосовними органами або самою уповноваженою особою у рамках правозахисного процесу і направлені на відновлення (підтвердження) порушеного (оспороного) права [9, с. 17].

Що стосується доктрини цивільного процесуального права, то тут сформувалося принаймні два підходи до визначення поняття, що розглядається. Відповідно до першого підходу під формами захисту розуміють як юрисдикційну, так і неюрисдикційну діяльність уповноважених суб'єктів [10, с. 3]. Відповідно до другого підходу заперечується можливість існування неюрисдикційних форм захисту. У такому контексті форма захисту розуміється як визначений порядок захисту прав та інтересів, що здійснюється тим чи іншим юрисдикційним органом залежно від його природи [11, с. 6; 12, с. 7]. Наприклад, Г. П. Тимченко зазначає, що форми захисту – це такі процесуальні форми, які забезпечують реалізацію права на захист. У процесуальних формах вирішуються юридичні справи, що, у свою чергу, передбачає певну процедуру (порядок) реалізації зацікавленими особами права на захист і судовими органами – юрисдикційних повноважень [13, с. 14].

Варто зазначити, що у літературі наводяться різні класифікації форм захисту, основним критерієм для яких виступає суб'єкт, що здійснює захист. Так, М. С. Шакарян виокремлює судову, громадську та адміністративну форму захисту прав [12, с. 7], Д. М. Чечот зазначений перелік доповнює арбітражною і нотаріальною формами захисту [14, с. 63-77]. Є. О. Харитонов розрізняє судовий та адміністративний захист, захист прав нотаріусом, самозахист, захист за допомогою інших громадських, державних і міжнародних інституцій та органів [15, с. 183]. В. В. Комаров виокремлює судовий захист, адміністративний захист, захист нотаріусом, захист ЄСПЛ, захист в альтернативному порядку [16, с. 17].

Як бачимо, більшість учених не заперечує існування третейської форми захисту прав, проте лише окремі автори виділяють захист в альтернативному порядку як окрему форму захисту. Так, В. В. Комаров до альтернативної форми захисту відносить захист у третейському суді та комісією з трудових спорів, медіаційні процедури [16, с. 17]. Г. П. Тимченко зауважує, що поряд із судовою формою захисту у сфері цивілістичних відносин можуть використовуватися й альтернативні форми захисту, які не пов'язані зі здійсненням правосуддя і мають договірну природу (арбітраж, медіативні форми) [13, с. 8]. Поділяючи точку зору зазначених учених, вважаємо, що очевидним сьогодні є формування специфічної сфери юридичної практики, що становить собою альтернативне вирішення цивільно-правових спорів, і принаймні деякі способи АВС можуть розглядатися як самостійна форма захисту цивільних прав.

Можна стати на позицію тих дослідників, які вважають, що форми захисту є процесуальними формами, тобто юрисдикційними процедурами розгляду цивільних справ, і тому зміст законодавчого визначення форм захисту суб'єктивних прав та інтересів полягає у правовому забезпеченні реалізації

цих прав через відповідні механізми правозастосування, тобто за допомогою відповідних юридичних процедур [16, с. 15]. Однак відправною точкою у дослідженні форм захисту має бути поняття «порядок захисту». На нашу думку, категорія «порядок захисту» має відбивати діяльнісний підхід до інституту захисту цивільних прав та інтересів, що виходить із того, що діяльність людей пронизує всі структурні зрізи суспільства, історія та соціальні відносини не існують і не можуть існувати відірвано від діяльності [17, с. 42-43; Див.: 18, с. 37–41]. При цьому використання такого підходу в нашому дослідженні пов'язане із уявленням про захист прав як про певну діяльність, що має свої особливості. Таке розуміння захисту сфокусоване на діях, до яких вдається особа для захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів, а не на суб'єкті такої діяльності. З цієї точки зору, вважаємо, що у законодавстві можуть бути закріплені різні порядки захисту цивільних прав та інтересів, наприклад, судовий, адміністративний, нотаріальний, самозахист, претензійний порядок, третейський порядок тощо. При цьому вони можуть закріплюватися як у нормах ЦК (судовий, адміністративний, нотаріальний, самозахист), так і в інших нормативно-правових актах, наприклад, претензійний порядок, третейський порядок, наднаціональний порядок. У такому контексті такі порядки захисту, як третейський, претензійний, медіація, переговори тощо можуть бути об'єднані під загальною назвою «захист в альтернативному порядку або альтернативний порядок захисту».

З огляду на зазначене, на наш погляд, традиційне уявлення про юрисдикційність як ознаку суб'єкта захисту при виокремленні форм захисту потребує перегляду. Переконані, що юрисдикційність є ознакою не суб'єкта, який здійснює захист, а самої діяльності, адже саме діяльність може бути юрисдикційною або неюрисдикційною. З огляду на це всі порядки захисту можуть бути розподілені на дві групи: неюрисдикційні та юрисдикційні, і лише останні становлять собою окремі форми захисту цивільних прав та інтересів. Таким чином, будь-яка форма захисту здійснюється в певному порядку, проте тільки юрисдикційний порядок становить собою форму захисту. При цьому варто звернути увагу, що реалізація неюрисдикційних порядків захисту (самозахист, претензійний порядок, переговори тощо) відбувається у рамках охоронних, або, як їх інколи називають у літературі з цивільного права, захисних, цивільних правовідносин. Натомість юрисдикційна форма опосередковується процесуальними правами та обов'язками, що виникають у рамках окремих процесуальних правовідносин, які існують паралельно з цивільними матеріальними правовідносинами [19, с. 52]. Таким чином, на нашу думку, про форму захисту можна вести мову лише тоді, коли поряд із матеріальними охоронними правовідносинами виникають процесуальні (процедурні) правовідносини.

Таке розуміння порядків та форм захисту викриває хибність спрощеного розуміння форми захисту з позиції лише характеристики суб'єкта. Форма захи-

сту, вважаємо, має характеризуватися відповідно до інтегрованого підходу, який розглядає її як полісистемне утворення, що включає в себе, по-перше, інституціональну складову, яка відображає орган, до якого звертається особа за захистом; по-друге, юрисдикційну складову, що полягає в наявності в органі певних повноважень щодо розгляду, вирішення чи врегулювання спору, та наявність переліку справ, на які поширюється юрисдикція відповідного органу; по-третє, процедурну складову, тобто наявність регламентації порядку діяльності такого органу; по-четверте, ексекуційну складову, що полягає у наявності механізму реалізації рішень такого органу. Зазначений підхід до характеристики форми захисту дозволяє виокремити нотаріальну, судову, адміністративну, наднаціональну (захист у ЄСПЛ) форми захисту і заперечує існування самозахисту та інших неюрисдикційних порядків як окремих форм захисту.

Що стосується АВС, то, на наш погляд, виокремлення альтернативного вирішення цивільних справ в окрему форму захисту цивільних прав можливе і доцільне, що обумовлено, по-перше, об'єктивними реаліями формування окремого сегменту юридичної практики, яка поєднує в собі різні способи АВС (третейське судочинство, медіацію, колаборативні процедури тощо); по-друге, певною єдністю ознак та принципів окремих способів АВС; по-третє, необхідністю приведення національної практики у відповідність до міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини і громадянина. Поряд з цим, АВС є системою неоднорідних способів вирішення цивільно-правових спорів, і тому очевидно, що не всі способи АВС можна визнати складовими альтернативної форми захисту прав. З огляду на зазначене, на наш погляд, слід відмежовувати поняття альтернативного порядку захисту цивільних прав, що може бути як юрисдикційним, так і неюрисдикційним, та поняття альтернативної форми захисту цивільних прав, під якою слід розуміти лише юрисдикційну діяльність у межах такого порядку захисту.

В Україні очевидно є недостатня диверсифікація системи АВС, у якій слід виокремити третейське судочинство та МКАС, комісії з трудових спорів як інституції, що вже функціонують і мають законодавче закріплення. Крім того, перспективним напрямком, що хоча і не має наразі законодавчого закріплення, однак функціонує на практиці відповідно до міжнародних норм, є медіація. Натомість інші способи АВС (приватний суддя, встановлення фактів, експертна оцінка, колаборативні процедури, партисипативні процедури тощо) невідомі українській практиці, а функціонують як специфічні національні практики лише у зарубіжних державах. З цієї точки зору вони становлять передусім теоретичний інтерес, проте навряд чи можуть бути імplementовані у вітчизняний правопорядок найближчим часом. На нашу думку, враховуючи особливості національної практики застосування АВС та практику ЄСПЛ, різниця має бути проведена між двома типами альтернативного вирішення цивільних справ – квазісудовими (третейське судочинство, міжнародний комерційний арбітраж, комісія з трудових спорів) та консенсуальними (медіація), які мають різну природу.

При цьому, якщо квазісудові способи АВС з впевненістю можна віднести до АВС як окремої форми захисту, то можливість віднесення до форм захисту консенсуальних способів АВС, зокрема, медіації, видається дискусійною. Так, В. В. Комаров, виділяючи альтернативну форму захисту цивільних прав, відносить до неї як арбітраж, так і медіаційні процедури [16, с. 17]. С. К. Загайнова визнає за процедурою медіації статус законного способу врегулювання правових спорів, що існує поряд з судовим порядком, процедурою вирішення спорів у третейському суді, в комісіях з трудових спорів, нотаріальною процедурою [20, с. 14]. Поряд з цим, на думку К. В. Михайлової, називати «альтернативною» можна лише таку процедуру, яка визнана такою державою шляхом закріплення в правових нормах можливості в примусовому порядку виконати кінцевий акт такої процедури (як у випадку з третейським розглядом). На основі зазначеного авторка робить висновок, що рішення третейського суду та медіаційну угоду не слід вважати однорівневими поняттями, а, отже, не можна говорити про те, що медіація є самостійним способом вирішення спору про право поряд із судовим захистом та захистом у третейському суді [21, с. 3].

На нашу думку, медіаційні процедури, за умови регламентації статусу медіатора та нормативних підстав його діяльності на наднаціональному або національному рівні, можуть бути складовими альтернативної форми захисту цивільних прав, адже відповідають усім складовим поняття форми захисту. Зокрема, інституційна складова у даному випадку полягає у необхідності звернення осіб, між якими виник спір, до медіатора як третьої нейтральної сторони та існування деонтологічних вимог до цієї професії. Юрисдикційна складова форми захисту у цьому разі полягає в наявності у медіатора повноважень щодо врегулювання спору між сторонами шляхом налагодження між ними комунікації, результатом чого є підписання розробленої сторонами медіаційної угоди. Процедурна складова форми захисту тут полягатиме у наявності певної процедури проведення медіації, що окреслюється принаймні щодо основних етапів на нормативному рівні. Екзекуційна складова форми захисту полягатиме у наявності механізму реалізації кінцевого акта – медіаційної угоди. Варто зазначити, що саме на останній складовій зосереджують свою увагу автори, що заперечують віднесення медіації до альтернативної форми захисту. На нашу думку, тут слід звернутися до зарубіжного досвіду впровадження процедур медіації та наднаціонального регулювання цього інституту. У Директиві 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. з певних аспектів медіації у цивільних та комерційних справах звертається увага на необхідність на національному рівні впровадження процедур спрощеного звернення до виконання угод, укладених за результатами медіаційної процедури [22]. Національні правопорядки також демонструють наявність різних практик упровадження таких процедур. Так, законодавство деяких зарубіжних країн передбачає різні способи надання виконавчої сили медіаційній

угоді у спрощеному порядку, наприклад, затвердження її судом з можливістю подальшого звернення до виконання (Бельгія, Словенія, Словаччина), затвердження її як мирової угоди (Російська Федерація), посвідчення нотаріусом (Чехія, Угорщина, Румунія). З огляду на це вважаємо, що ексекуційна ознака форми захисту так само притаманна процедурі медіації, тому вважаємо за можливе відносити медіацію, що є консенсуальним способом АВС, до складових альтернативної форми захисту цивільних прав.

Щодо можливості віднесення до альтернативної форми захисту переговорів та претензійного порядку, то, як вже зазначалося, іманентною ознакою форми захисту має бути звернення до певного юрисдикційного органу для вирішення спору із дотриманням певної процесуальної форми, натомість у разі переговорів та претензійного порядку відсутнє звернення до третіх осіб, а тому, на наш погляд, вони є складовими альтернативного неюрисдикційного порядку захисту.

АВС є однією із недержавних і несудових форм захисту прав осіб, проте, окрім цього, воно також має свої специфічні ознаки, які дозволяють розглядати її поряд з іншими формами захисту. Перш за все, на нашу думку, АВС слід розглядати як альтернативу саме судовій формі захисту, адже, на відміну від адміністративної та нотаріальної форми захисту, обмеженими за своєю дією, сфера АВС є найбільш широкою за можливостями, позаяк може бути застосована до більш широкого кола правових спорів. З цієї точки зору саме АВС та судовий захист мають стати двома універсальними та найбільш поширеними формами захисту цивільних прав. Крім того, слід звернути увагу на особливість порушення процедури АВС, для якого обов'язковою є наявність згоди обох сторін, що суттєво відрізняє її від інших форм захисту. Зазначена форма захисту характеризується також відсутністю права оскарження або його обмеженим характером і добровільністю виконання рішень, ухвалених за результатами АВС. Ознакою зазначеної форми захисту можна розглядати і її полісистемність, що полягає у наявності різних способів АВС, які мають різну природу.

Висновки. Таким чином, АВС може розумітися у кількох значеннях. По-перше, у найширшому значенні АВС є самостійним порядком захисту цивільних прав та інтересів, що складається з системи юрисдикційних квазісудових та консенсуальних, а також неюрисдикційних способів АВС, що не пов'язані із залученням третьої незалежної сторони. По-друге, АВС може розумітися як окрема форма захисту цивільних прав, що є системою юрисдикційних квазісудових і консенсуальних способів вирішення спору. З цієї позиції під АВС як формою захисту порушених, невизнаних та оспорюваних прав, свобод та інтересів слід розуміти систему недержавних юрисдикційних квазісудових та консенсуальних способів вирішення і врегулювання цивільно-правових спорів, заснованих на добровільності звернення до них суб'єктів спірних правовідносин та добровільності виконання рішення за результатами такої процедури, яке за певних обставин може бути звернене до примусового виконання у спрощеному порядку.

Список літератури:

1. Cappelletti, M. Access to Justice: The Worldwide Movement to Make Rights Effective: A General Report / M. Cappelletti, B. Garth // Access to Justice. – Milan, 1979. – Vol. 1. – P. 5–124.
2. Sander, F. Dispute Resolution within and outside the Courts: an Overview of U.S. Experience / F. Sander // Attorneys General and New Methods of Dispute Resolution. – National Association of Attorneys General and ABA, 1990. – 990 p.
3. Носырева Е. И. Альтернативное разрешение гражданско-правовых споров в США : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.15 / Е. И. Носырева. – Воронеж, 2001. – 65 с.
4. Oxford dictionary of Law. Seventh Edition / Edited by Jonatan Law, Elizabeth A. Martin. – Oxford University Press, 2009. – 602 p.
5. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: світовий досвід та перспективи застосування у правовій системі України : монографія / О. М. Спектор. – Київ : Фенікс, 2013. – 160 с.
6. Paulsson J. The Freshfields Guide to Arbitration and ADR. Clauses in International Contracts / J. Paulsson. – London-Boston : Kluwer Law International, 1999. – 192 p.
7. Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law /COM/2002/0196final/ [Електронний ресурс] // EUR-lex. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52002DC0196>.
8. Цувіна Т. А. Право на суд у цивільному судочинстві / Т. А. Цувіна. – Харків : Слово. – 281 с.
9. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – Москва, 1972. – 258 с.
10. Цивільний процес : навч. посібник / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. ; за ред. Ю. В. Білоусова. – Київ : Прецедент, 2005. – 172 с.
11. Воложанин В. П. Несудебные формы разрешения гражданско-правовых споров / В. П. Воложанин. – Свердловск, 1974. – 202 с.
12. Шакарян М. С. Соотношение судебной формы с иными формами защиты субъективных прав граждан / М. С. Шакарян // Актуальные проблемы защиты субъективных прав граждан и организаций. – Москва, 1985. – 238 с.
13. Тимченко Г. П. Способы та процесуальні форми захисту цивільних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Г. П. Тимченко ; Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2002. – 20 с.
14. Чечот Д. М. Избранные труды по гражданскому процессу / Д. М. Чечот. – Санкт-Петербург : Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2005. – 614 с.
15. Цивільне право України : підручник / за ред. Є. О. Харитоновна. – Київ : Істина, 2003. – 773 с.
16. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – 1352 с.
17. Добренев В. И. Методология и методы научной работы / В. И. Добренев, Н. Г. Осипова. – Москва, 2009. – 276 с.
18. Малешин Д. Я. Методология гражданского процессуального права / Д. Я. Малешин. – Москва : Статут, 2010. – 208 с.
19. Ус М. В. Охрана и защита субъективных гражданских прав, юридическая природа права на защиту / М. В. Ус // Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография / И. В. Спасибо-Фатеева, М. Н. Сибилев, В. Л. Яроцкий и др. ; под. общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков : Право, 2014. – С. 45–58.
20. Загайнова С. К. Современные проблемы и перспективы развития практической медиации в России / С. К. Загайнова // Развитие медиации в России: теория, практика, образование. – Москва-Берлин : Инфотропик Медиа, 2012. – С. 14–24.

21. Михайлова Е. В. Медиация как отдельный способ урегулирования правовых конфликтов в частноправовой сфере / Е. В. Михайлова // Арбитражный и гражданский процесс. – 2012. – № 4. – С. 2–5.

22. Directive 2008/52/EC of The European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on Certain Aspects on Mediation in Civil and Commercial Matters [Електронний ресурс] // EUR-lex. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX-%3A32008L0052>.

References:

1. Cappelletti, M., Garth, B. (1979). Access to Justice: The Worldwide Movement to Make Rights Effective: A General Report. Access to Justice. Milan, Vol. 1, 5–124.

2. Sander, F. (1990). Dispute Resolution within and outside the Courts: an Overview of U.S. Experience. Attorneys General and New Methods of Dispute Resolution. National Association of Attorneys General and ABA.

3. Nosyreva, E.I. (2001). Al'ternativnoe razreshenie grazhdansko-pravovykh sporov v SShA [Alternative civil dispute resolution in USA]. Extended abstract of doctor's thesis. Voronezh [in Russian].

4. Law, J., Martin, E.A. (Eds.). (2009). Oxford dictionary of Law. Seventh Ed. Oxford University Press.

5. Spektor, O.M. (2013). Al'ternatyvni sposoby vyrishennya tsyvil'no-pravovykh sporiv: svi-tovyy dosvid ta perspektyvy zastosuvannya u pravoviy systemi Ukrayiny: monohrafiya [Alternative methods of civil dispute resolution : world experience and perspectives of application in law system of Ukraine]. Kiev: Feniks [in Ukrainian].

6. Paulsson, J. (1999). The Freshfields Guide to Arbitration and ADR. Clauses in International Contracts, London-Boston, Kluwer Law International.

7. Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law /COM/2002/0196final/. eur-lex.europa.eu. Retrieved from: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52002DC0196>.

8. Tsuvina, T.A. (2015). Pravo na sud u tsyvil'nomu sudochnystvi [Right to a court in civil procedure]. Kharkiv: Slovo [in Ukrainian].

9. Gorshenev, V.M. (1972). Sposoby i organizacionnye formy pravovogo regulirovaniya v social-isticheskom obshhestve [Methods and organizational forms of law regulation in socialistic society]. Moscow [in Russian].

10. Andrushko, A.V., Bilousov, Yu.V., Stefanchuk, R.O., Uhrynov's'ka, O.I. (Eds.). (2005). Tsyvil'nyy protses: navchal'nyy posibnyk [Civil procedure]. Kiev: Pretsedent [in Ukrainian].

11. Volozhanin, V.P. (1974). Nesudebnye formy razresheniya grazhdansko-pravovykh sporov [Non-judicial forms of civil dispute resolution], Sverdlovsk [in Russian].

12. Shakarjan, M.S. (1985). Sootnoshenie sudebnoj formy s inymi formami zashhity sub`ektivnykh prav grazhdan [Correlation of judicial form and other forms of protection of subjective rights of citizens]. Aktual'nye problemy zashhity sub`ektivnykh prav grazhdan i organizacij [Actual problems of protection of subjective rights of citizens and organizations]. Moscow [in Russian].

13. Tymchenko, H.P. (2002). Sposoby ta protsesual'ni formy zakhystu tsyvil'nykh prav [Methods and procedural forms of protection of civil rights]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

14. Chehot, D.M. (2005). Izbrannyye trudy po grazhdanskomu processu [Selected works on civil procedure]. SPb.: Izd. dom S.-Peterb. gos. un-ta [in Russian].

15. Kharytonov, Ye.O. (Ed.). (2003). Tsyvil'ne pravo Ukrayiny [Civil law of Ukraine]. Kiev: Istyna [in Ukrainian].

16. Komarov, V.V. (Ed.). (2011). Kurs tsyvil'noho protsesu [Course of civil procedure]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

17. Dobren'kov, V.I. (2009). Metodologija i metody nauchnoj raboty [Methodology and methods of scientific work]. Moscow [in Russian].

18. Maleshin, D.Ja. (2010). Metodologija grazhdanskogo processual'nogo prava [Methodology of civil procedure law]. Moscow: Statut [in Russian].

19. Us, M.V. (2014). Ohrana i zashhita sub`ektivnyh grazhdans'kih prav, juridicheskaja priroda prava na zashhitu [Defense and protection of civil rights, juridical nature of the right of protection]. Har'kovskaja civilisticheskaja shkola: zashhita sub`ektivnyh grazhdans'kih prav i interesov: monografija [Kharkiv civil law school: protection of civil rights and interests : monography]. I.V. Spasi-bo-Fateeva (Ed.). Kharkiv: Pravo, 45–58 [in Russian].

20. Zagajnova, S.K. (2012). Sovremennye problemy i perspektivy razvitiya prakticheskoj mediacii v Rossii [Modern problems and perspectives of evaluation of practical mediation in Russia]. Razvitie mediacii v Rossii: teorija, praktika, obrazovanie [Development of mediation in Russia: theory, practice and education]. Moscow-Berlin: Infotropik Media, 14-24 [in Russian].

21. Mihajlova, E.V. (2012). Mediacija kak otdel'nyj sposob uregulirovanija pravovyh konfliktov v chastnopravovoj sfere [Mediation as a separate method of law dispute resolution at private law sphere]. Arbitrazhnyj i grazhdanskij process [Arbitral and civil procedure], 4, 2-5 [in Russian].

22. Directive 2008/52/EC of The European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on Certain Aspects on Mediation in Civil and Commercial Matters. eur-lex.europa.eu. Retrieved from: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32008L0052>.

Tkachuk O. S., Candidate of Legal Sciences, Docent, Judge of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases, Ukraine, Kiev.

Alternative Dispute Resolution as a form of protection of civil rights, freedoms and interests

The article is devoted to the problems of alternative civil dispute resolution and understanding of this phenomenon in western legal tradition and through the national paradigm of forms of protection of civil rights, freedoms and interests.

The conception of “alternative dispute resolution” was analyzed by foreign and national scholars, such as M. Cappelletti, B. Garth, F. Sander, E. I. Nosyreva, O. M. Spektor, V. V. Komarov and others.

The main objective of the paper is to analyse the essence of alternative dispute resolution as an order of protection and as a form of protection of civil rights.

The author delimits such categories as order of protection and form of protection. From this point of view alternative dispute resolution is considered to be an independent form of protection of civil rights, freedoms and interests as well as judicial, administrative, notarial forms of protection and the protection in European court of human rights. As a result alternative dispute resolution can be understood as a form of protection of civil rights, freedoms and interests which consists of quasi-judicial and consensual methods of resolving civil disputes, based on voluntariness of treatment of persons, who was a participators of dispute, and voluntariness of enforcement of final decision of such procedure, which thought can be enforced coercively in a simplified procedure.

Keywords: alternative dispute resolution; justice; civil judicial proceedings; a form of rights protection; an order of rights protection; access to justice; mediation.

Надійшла до редакції 29.05.2016 р.